

vala filozofická antropológia, môže Teilhardovo dielo v značnej miere rozšíriť stupnicu problémov, na ktorých sa pracuje a práve svojím evolučným hľadiskom pod-

nietí hľadanie a formovanie nových názorov na podstatu človeka a humanizmu našej doby.

Elena Filová

TOTALITA ETICKÝCH URČENÍ

Jedným z neškodlivejších a nezáudnnejších dôsledkov, ktorými poznamenal stalinizmus vývoj marxistického myslenia, je zjednodušujúci redukcie jeho etického vedomí a prakticistická, utilitárna deformácia autentického obsahu tohoto vedomí s hľadiska úzkoprse pochopených potrieb politiky. Skrytý i otvorený boj stalinizmu s marxistickou etikou byl novým a svéráznym jevom v kultúrnych kontextoch 20-tého storočia a rozhodne ho nelze vtisnúť do starých schém reálpolitické manipulácie etikou ako nástrojom duchovního predĺženia praktického vplyvu politiky. Okrem toho sa v priebehu tohoto boja vystriedalo toľko rôznych foriem a metód utupovania a prispôbovania etiky potrebám politiky, že je nezbytné chápať sám tento boj ako niečo neobyčajne mnohotvárného, najľepšie ako rozporuplnou históriou složitých interakcií humanistického etosu marxizmu a alienačného významu dogmatickej politickej praxe a ideológie. Je už v povaze veci, že táto interakcia nemala dramatické následky iba pre etiku a že odcizenie stalinistickej politiky humanistickému duchu etiky položilo tiež pevné hranice životaschopnosti samotnej dogmatickej politiky

História duchovní a praktické interakcie marxistickej etiky a politiky počína triumfom ideálu marxizmu v politickej realite prvého socialistického štátu na svete, pokračuje prvými kolísami ideálnych projektov morálky s praktickými ťažkosťami výstavby socialistickej spoločnosti, prerústa v rozpory vzájomného odcizovania etiky a politiky a ústi dočasne v predvečer druhej svetovej vojny v inštitucionálnu likvidáciu

etiky ako teoretického vedomí mravnosti. História interakcie etiky a politiky tým však nekončí a nekončí dokonca ani neúspechom pokusov o oživenie etiky ako služby politiky v poválečných rokoch. Až po tento moment zostával význam celej interakcie nezmenený. Šlo o snahu podriadiť stanoviska etiky kontrole politiky a o využitie etiky ako ideologickej nástroje realizácie politických zámerov. Pokiaľ prinášala táto snaha skutočnú hegemóniu politiky nad etikou, prinášala súčasne zásadnú myšlienkovú deformáciu etického vedomí marxizmu, pretože ho zbavovala jeho štruktúrnu všeobecnosti a samostatnosti a tým i schopnosti dospieť k vlastným konzistentným morálnym záverom. Vzhľadom k tomu mohla história vzájomného pôsobenia etiky a politiky ďalej pokračovať iba za predpokladu, že sa zmení jeho dosavadný význam, a že sa teda etika znovu stane rovnocenným partnerom politiky v hodnotení reality.

Situácia, v ktorej dnes vstupuje marxistická etika znovu vo svoj práva, jí však jej úlohu nijak neusnadňuje. Nejde iba o to, že etické myslenie bolo stalinizmom odcizené sociálnej realite, že bolo izolované od morálnych postojov „každodenného vedomia“ a že sa zpretrhaly i jeho širšie kultúrne kontexty a vazby. Ide predovšetkým o naprosto neutušený stav samotného tohto myslenia, o jeho myšlienkové ochuzenie, štruktúrnu deformáciu a obsahové vyprázdnenie. Rehabilitovaná etika stojí dnes preto pred svojimi naléhavými spoločenskými úlohami s pochopiteľnými rozpaky: čo vlastne říci spoločnosti, ktorá od ní toho

tolik očekává? O co se má opřít, z čeho začít? Vrátit se k Marxovi, kriticky přehodnotit všeobecné humanistické etické vědomí doby, identifikovat se s patosem morální kritiky stalinismu veřejným míněním, nebo přikročit ke kritické sociologické analýze morálního stavu socialistické společnosti? V této situaci musí překonávat každá původní práce v oblasti marxistické etiky vskutku pionýrské obtíže, které jí chystají příležitosti k získání významných zásluh stejně jako úskalí neodpuštělných omylů. Platí to v plné míře i o knize Milana Kangrgy, jejíž slovenský překlad vyšel právě v bratislavském Vydavatelství politickej literatúry.¹

Kangrgu nezajímá problém postavení etiky v marxismu, ale problém marxistické interpretace etiky. Takto pochopený úkol mu umožňuje obejít početné komplikace formálních ideologických úvah o tom, co zahrnout do čeho a jak to udělat, aby nebyla pohoršena politika, a vstoupit přímo in media res komprehensivním zamyšlením nad povahou „etického fenoménu“.

„Etický fenomén“ je podle Kangrgova přesvědčení dvojaké povahy, kterou teoretické vědomí reflektuje jako rozdílnost deskripce a kladení normy. Problém konstituce vědecké etiky, teoretické reprodukce etického fenoménu, je proto především otázkou pochopení a totalizace této dvojakosti. Že to jde skutečně o otázku, která předpokládá náročnou duševní aktivitu a jejíž řešení není nijak samozřejmé, dokazuje celá rozsáhlá paleta možností, které při jejím zodpovídání realizují dějiny etického myšlení, oscilující od etologického popisu mravů společnosti až k doktrinářskému postulování mravních norem. Chápe-li etiku jako deskriptivní vědu, zkoumající morální fakta, bude záležet na tom, jakým způsobem pochopíme jejich podstatu a tedy i jejich původ. Jednou nastoupená cesta simplifikující redukce zužuje tu zpravidla i dále pohled jen na jednu stránku z mnoha působících faktorů; a etika se pak realizuje jako sociologicky, psychologicky nebo biologicky pochopená deskripce

prakticky nebo duchovně dané mravnosti. Proti tomu Kangrga oprávněně namítá, že takto pochopená etika vlastně ignoruje specifičnost svého vlastního předmětu, protože chápe „etické“ jen jako „dané“, o kterém je možné pojednávat a vyčerpáť ho „čisto teoretickou cestou“ v „teoretickej oblasti“.² Kangrga z toho vyvozuje, že etika v tomto případě protičeí sama sobě protože jejím posláním je přece pokračovat rovinu daného, konfrontovat „dané“ s „transcendentním“, fakt s hodnotou, skutečnost s ideálním projektem.

Přes zjevnou oprávněnost Kangrgových námitek je v nich však přece něco, co budí nesouhlas. V jaké jiné oblasti a jakou jinou cestou by se etika měla zmocnit podstaty „etického fenoménu“, než v oblasti a cestou teoretického poznání? Jediná myslitelná alterantiva teoretického poznání, iracionální intuice, by sotva mohla být pokrokem při utváření etického vědomí. Musí zde tedy jít o něco jiné, a sice o to, co vlastně rozumíme etikou? Zdá se, že Kangrgova interpretace pojmu kolísá od problému k problému mezi dvěma možnými pojetími etiky. Jednou chápe Kangrga etiku jen jako duchovní reprodukci „etického fenoménu“ a tedy jako teorii. Podruhé tento význam rozšiřuje o normotvorný význam a chápe etiku už nejen jako vědu, ale také jako zdroj morálních hodnot a norem.

Tento rozpor je hlavním úskalím Kangrgova kultivovaného, hlubokého a tvořivého zamyšlení nad problematikou současné renesance etiky a obnovy její upadlé společenské autority. Zrcadlí se v něm starý, ale dodnes uspokojivě nezprostředkovaný rozdíl mezi poznáním a hodnocením, vyzdvihnutý kdysi positivismem do roviny nezprostředkovatelných protikladů. Kangrgovo kolísání prozrazuje rozpaky nad váhou pozitivistických argumentů, jejichž přínos je zřejmý zejména ve vztahu

¹ Milan Kangrga, *Etika a sloboda*, Bratislava 1967, 141.

² Tamtéž, 12.

k postulativním etikám, které kladou jisté normy bez toho, aby si uvědomovaly, co vlastně činí, a nad samozřejmostí skutečnosti, že není možné si uvědomovat dvojakost „etického fenoménu“ a vzdávat se přitom z důvodů scientistické skrupulóznosti práva, vyvozovat z poznání morálních skutečností normativní závěry. Hodnocení rozhodně není poznání, ale nemůže být také jeho nespojitým a odcizeným protikladem. Stejně jako hodnocení nemusí vycházet z poznání, jak na to správně ukazuje positivismus, může také z poznání vycházet. Neuzavíráme-li předpoklady našeho myšlení jen do úzkých rámců samotné sféry poznání, jeví se nám hodnocení jako zcela logické pokračování poznání v jeho intenci k praxi, jako duševní aktivita, v které se poznání snaží o svou praktickou realizaci. Respektování rozdílu mezi poznáním a hodnocením může být právě tak málo důvodem upírat etice právo hodnotit, jako může být ambice hodnotit důvodem k zanedbávání nebo popírání takového rozdílu. Etika, která hodnotí, postupuje ovšem jiným způsobem než etika, která poznává, a to i tehdy, poznává-li třeba právě samo hodnocení. Teoretickou cestou si může etika plně uvědomit totalitu svých určení a svých duchovních funkcí, ale v hodnocení samotném vychází za rámce teoretické reflexe a vstupuje na cestu kladení a tvoření norem.

Kangrgovy argumenty by bylo možné v této souvislosti posílit i dalším argumentem: poznání se přece neodcizuje své povaze pouze v hodnocení, ale také v projekci budoucnosti, v predikci, v konstrukci hypotéz a fiktivních pojmů atd.

Totální pochopení „etického fenoménu“ v plné bohatosti jeho určení neimplikuje však pouze překonání deskriptivních před-

stav o povaze etiky, ale podlamuje také logiku heteronomních etik. Tím, že heteronomní etiky berou za svůj základ jistý neprověřovaný mimoetický princip, diskreditují své vlastní úsilí jako ideologickou mystifikaci, protože staví vlastně před člověka jako něco, co „má být“, to, co vlastně už „je“: svůj výchozí, člověku cizí mimoetický princip. Vychází tak „... paradoxný výsledek, že etika postuluje něco, čo by sa vlastne len malo realizovať, a to niečo súčasne už niekde a nejakým spôsobom existuje ako dané, to znamená realizované (teda: existuje boh, existuje idea dobra, existuje mravný zákon, existuje ríša hodnôt atď.)“³

Pouze autonomní etika může být v tomto smyslu skutečně autentickou etikou, etikou, která se v žádné poloze nedostává do rozporu se svým vlastním smyslem, poznáním, posláním, funkcemi a ambicemi. Problém svobody, ústřední téma Kangrgovy knihy, dostává se tak do popředí čtenářovy pozornosti z mnoha různých důvodů, ale vždy jako médium rozhodující důležitosti. Svoboda je zprostředkujícím mostem mezi daným a chtěným, je předpokladem morální odpovědnosti člověka, je důvodem společenské existence morálky i formou společenské komunikace jednotlivců a jejím hlubším morálním smyslem. Aktuálnost knihy, věnované etickému smyslu svobody jako dogmatismem nejvíce ohroženě a nejvíce poškozeně etické hodnoty, je proto úplně organická. Bez svobody nemý smysl hovořit o etice. Kangrgova kniha se pokouší vrátit marxistické etice její zasloužený význam a totalitu jejich určení především rehabilitací této prostě, ale nesamozřejmé pravdy.

Jiří Suchý

³ Tamtéž, 25.